

Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis*, Otto Yayınları,
Ankara, 2012, 351 s.

İslam dünyasında en çok eleştiriye uğrayan gruplardan biri olan Mutezilenin hadis anlayışını ortaya koyması ve alanındaki önemli bir boşluğu doldurması açısından önem arz eden *Mutezile ve Hadis* isimli kitap, 2002 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Hayri Kırbaşoğlu danışmanlığında Hüseyin Hansu tarafından Doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın 2004 yılında Kitabiyat Yayınları tarafından ilk baskısı yapılmıştır. 2012 yılında ise tekrar gözden geçirilmiş, 2. baskısı Otto Yayınları tarafından okuyucuya sunulmuştur.

Zikredilen çalışma, ilk etapta İslam düşüncesinde önemli bir yeri olan Mutezile ekolünün bütünüyle kabul ve reddi yerine onları özellikle kendi kaynaklarından tanımayı, yararlanılabilecek yönlerine işaret etmeyi ve Mutezilenin İslam düşüncesindeki gerçek yerini göstermeyi amaçlamaktadır. Buna paralel olarak Mutezilenin ortaya çıkış sebebi, kimlere karşı cevap verdiği, diğer felsefelerden etkilenip etkilenmediği gibi konuları incelemek de çalışmanın ilk söylenen hedefleri kapsamındadır. Ardından Mutezilenin özellikle hadis kaynaklarında ve çalışmalarında bidatçi ya da hadis inkarcısı olarak tanıtılmasına karşın Mutezilenin hadis hakkındaki tutumunu yine kendi kaynakları çerçevesinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitekim eserin bu yönü onu diğer çalışmalardan ayıran en önemli özelliklerindedir.

Zikredilen amaçlar çerçevesinde kaleme alınan kitap, önsözle başlamaktadır. Bunun dışında giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşan eserin giriş bölümünde Mutezilenin kaynakları, tarihçesi, fikri temelleri ve İslam

düşüncesindeki yeri hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde Mutezileye göre haberin (hadisin) kaynak değeri başlığıyla Mutezilenin hadis ve sünnet tanımına, mütevatir ve âhad haber anlayışına, bu haberlerin kabul ve red şartlarına ve bilgi değerlerine değinilmektedir. Ayrıca yine bu bölümde hadise karşı Mutezilenin kendi içerisinde cereyan eden farklı yaklaşımlara da yer verilmektedir. İkinci bölüm, Mutezilenin hadis ilmindeki yeri başlığıyla Mutezile ve hadis rivayeti, Mutezile literatüründe hadis kullanımı ve Mutezilenin hadis tenkitçiliğinden bahsetmektedir. Üçüncü bölüm ise Mutezile ve hadisçiler arasındaki mücadeleleri sebep ve sonuçları bağlamında incelemektedir. Ardından konuyla ilgili sonuç bölümü, bibliyografya ve dizine yer verilmektedir. Görüldüğü üzere çalışma konuyu oldukça geniş bir perspektiften ele almaktadır. Ancak muhtemelen bu alanda yapılmış ilk çalışmalardan olması hasebiyle eserin muhtevasında giriş bölümü oldukça uzun tutulmuştur. Buna karşın Mutezilenin hadisi savunmasına yönelik zikredilen başlıklar daha muhtasar geçilmiştir.¹ Ayrıca çalışmanın muhtevasında dikkat çeken bir diğer husus ise mu'tezili olarak nitelenen kişilerin biyografilerine yer vermesidir.² Bu durum bir yandan eserin hacminin genişlemesine sebep olurken diğer bir yandan ise mu'tezili âlimlerin biyografilerine genel literatürde yer alışı şeklinden daha farklı bir bakış açısıyla bakılabileceğini göstermektedir.

Zikredilen muhteva çerçevesinde konuları ele alan eser, hadis inkârcısı nitelermelerine maruz kalan Mutezile hakkındaki olumsuz tabuların yıkılmasına yardımcı olmaktadır. Nitekim eserin ulaştığı sonuçlar arasında Mutezilenin bir hadis inkârcısı olmadığı, sadece hadislerin anlaşılması ve kabulü noktasında hadisçilere göre bir takım farklı şartlar ileri sürdüğü görüşü yer almaktadır. Buna göre Mutezile'nin mütevatir haberin kabulü noktasında herhangi bir tereddüdü bulunmadığı ve onu kat'iyet ifade eden bir bilgi türü olarak savunduğu söylenmektedir. Mutezile, âhad haberin kat'iyet ifade etmediği konusunda ise onun ameli gerektirdiğini belirtmektedir. Ayrıca Kur'an'a, sünnete, icmâya ve akli delillere aykırı olmayan, râvileri doğru, hakkında genel kanaat oluşan ve şaz olmayıp, hüsn-ü zan beslenen haber-i vâhidlerin kabul edilebileceğini öne sürmektedir. Dolayısıyla Mutezilenin

¹ bkz. Hansu, Hüseyin, *Mutezile ve Hadis*, Ankara, Otto Yayınları, 2012, s. 228-235.

² bkz. Hansu, Hüseyin, *a.g.e.*, 169-217.

haber-i vâhidlerin kabulünde icmâ', akli delillere aykırı olmama gibi ehl-i hadise göre ek şartlar ileri sürdüğü görülmektedir. Ancak bu durum onların hadis inkârcısı olarak nitelenmesini haklı çıkarmamaktadır. Nitekim onların hadisçilerin otoritesini kabul ettiği, Mutezili hadisçiler olduğu ve bunların Buhârî ve Müslim gibi temel hadis kaynaklarında rivayetleri bulunduğu göz önüne alındığında ortaya çıkmış olmaktadır.

Çalışmanın ulaştığı bir diğer önemli sonuç ise, Mutezilenin Yunan felsefesi gibi bir takım dış kaynaklı akımlara tepki olarak değil de Müslümanların kendi aralarındaki iç karışıklıklara ve ayrışmalara tepki olarak çıktığını ortaya koymasındadır. Eserde Mutezilenin Müslümanlar arasındaki bu olumsuz durumun önüne geçebilmek ve bunlara cevap vermek amacıyla kendi yöntemini geliştirdiği sonucuna ulaşılması, onun aslında hadisçilerden farklı bir gayeyle ortaya çıkmadığını gözler önüne sermektedir.

Kitap, kullanılan kaynaklar açısından incelendiğinde hadis alanında yapılan bir tez olmasına rağmen Mutezileyi kendi kaynaklarından hareketle incelemesi ve bu kaynaklar bağlamında bir takım sonuçlara ulaşması açısından dikkat çekmektedir. Bu anlamda Mutezili olarak kabul edilen kişilerin kaynaklarından matbu' ya da yazma olanlarına ulaşılmış ve her biri kullanılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan kitap oldukça geniş bir bibliyografyaya sahiptir. Ayrıca müellif özellikle karşılaştırma yapmak ve hadisçilerin de konuyla ilgili görüşlerini ortaya koymak adına genel kaynaklar olarak tabir edilen Mutezile dışındaki müelliflerin eserlerini de göz ardı etmemiş ve onlara da başvurmuştur. Yine eserde dikkat çeken önemli özelliklerden bir diğeri de doğudan batıya kadar konuyla ilgili yazılmış çağdaş eserlere de başvurmuş olmasıdır. Böylesine geniş bir kaynak kullanımı ise hem mezhepler arasındaki farklılıkları ortaya koyup karşılaştırmalar yapabilme hem de bir mezhebin kendi içerisindeki farklılıklarını görebilme imkanı sağlamıştır. Bu durumun pratik faydası ise konularla ilgili ulaşılan sonuçların bir takım genellemelerden ibaret olmaması ve vakayı ortaya koyar nitelikte bulunmasıdır.

Kitap dil ve üslup bakımından incelendiğinde ise akademik bir çalışma olması itibarıyla eserde çok fazla alıntıya yer verildiği görülmektedir. Ancak dili yalındır. Kısa cümleler kullanılmaya özen

gösterilmiş ve her bölümün sonunda konu yazarın kendi cümleleriyle özetlenmiştir. Ancak kullanılan bazı teori ve terimler hakkında bilgi verilmemesi de bu ifadelerin geçtiği yerleri muğlâk bırakmaktadır. Eserde yer yer tekrarlar da göze çarpmaktadır. Ayrıca müellifin kitabın genelinde objektif bir yaklaşım sergileme çabası da dikkat çekmektedir. Nitekim Mutezilenin tutarsızlıklarına ve aşırı gittiği noktalara işaretlerde bulunması bunun en açık örneklerindedir. Ancak özellikle Mutezilenin hadisçileri tekfir ettiği, mücessime ve müşebbihe olmakla suçladığı anlatılırken burada Mutezile eleştirilmemekte, aksine bu sebeple hadisçilerin onları tarihten silmeye çalıştıklarına değinilmektedir.³ Bu durumda kimi yerlerde objektiflik ilkesinin gözden kaçtığı izlenimini doğurmaktadır.

Ancak her ne kadar bazı mülahazalarımız olsa da kitabın önemli bir emeğin ve çalışmanın ürünü olduğu gözardı edilemez bir gerçektir. Doç. Dr. Hüseyin Hansu tarafından Mutezile ve hadis ismiyle yapılan bu çalışma Mutezilenin gerçekte hadise nasıl baktığını kendi kaynakları çerçevesinde göstermesi açısından önemli bir boşluğu doldurmakta ve kendisinden sonra benzeri konularda yapılacak olan çalışmalara kapı aralamaktadır.

Nilüfer KALKAN

(İstanbul Üniversitesi)

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri)

³ bkz. Hansu, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 291.

